

BEATA CZARNECKA-DZIALUK

<https://orcid.org/0000-0003-2800-9640>

Uniwersytet Gdański, Katedra Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii

Czy zmieni się przestrzeń dla mediacji w sprawach nieletnich?

Will the space for mediation in juvenile offenders cases change?

ABSTRAKT: Mediacja między pokrzywdzonym a nieletnim sprawcą jest w Polsce pomimo jej pozytywnych rezultatów bardzo rzadko stosowana. Należy zatem przeanalizować jej perspektywy i bariery. Przestrzeń dla mediacji można określić, uwzględniając jej prawne unormowanie, politykę reagowania na przestępczość nieletnich, akceptowanie mediacji przez stosujących prawo oraz przez społeczeństwo, zaangażowanie społeczników. W artykule przeanalizowano nowe regulacje dotyczące mediacji w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, które – wbrew deklaracjom zawartym w jej uzasadnieniu – wydają się nie sprzyjać częstszemu stosowaniu mediacji.

SŁOWA KLUCZOWE: nieletni, mediacja, sprawiedliwość naprawcza, ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich

ABSTRACT: Victim-offender mediation in juvenile cases is rarely applied in Poland, in spite of the positive results it brings. Therefore, the prospects of it and barriers to it need to be analysed. Space for mediation can be determined by taking into account its legal framework, the existing policy towards juvenile offending, the acceptance of mediation by magistrates and by society as a whole, and the involvement of NGOs in the process. The article in particular analyses new regulations of mediation in the law on rehabilitation and support for juveniles, that – in contrary to what is contained in the substantiation of the law – seem not to encourage wider use of mediation.

KEYWORDS: juvenile, mediation, restorative justice, law on rehabilitation and support for juveniles

1. Przestrzeń dla mediacji – przestrzeń dla sprawiedliwości naprawczej

Mając na względzie zdumiewająco wręcz małą liczbę mediacji w sprawach nieletnich – ok. 300 rocznie w skali całego kraju – warto rozważyć dalsze perspektywy jej stosowania, odnosząc je do zagranicznych tendencji i standardów oraz do nowych regulacji zawartych w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹.

Wyjaśniając rozumienie wymienionego w tytule opracowania określenia „przestrzeń dla mediacji”, można wskazać wiele aspektów. Przede wszystkim znaczenie mają tu: polityka reagowania na przestępczość nieletnich i jej kierunek wytyczany przez sprawujących władzę, istniejące uwarunkowania prawne, poglądy osób stosujących je w praktyce oraz badających ich skuteczność naukowców z różnych dziedzin i wreszcie zgodność z postulatami formułowanymi na podstawie wyników analiz empirycznych i teoretycznych oraz z międzynarodowymi, uznanymi standardami. Ważny jest również stosunek społeczeństwa do sprawiedliwości naprawczej i działania społeczników na jej rzecz. Trzeba zatem doceniać „pozaustawowe” możliwości realizowania sprawiedliwości naprawczej – w ramach różnych oddziaływań wychowawczych, inicjatyw oddolnych, programów autorskich, aktywności organizacji pozarządowych.

Warto powtórzyć za Barbarą Stańdo-Kawecką, że sposób traktowania nieletnich jest związany z tendencjami w traktowaniu dorosłych sprawców przestępstw², i rozważyć, czy tendencje polityki karnej i społecznej sprzyjają stosowaniu mediacji w sprawach nieletnich – oraz dorosłych. Wskazuje się, że łatwiej o to, gdy w ścieraniu się różnych poglądów nie dominują represja i populizm penalny oraz gdy bierze się pod uwagę zrównoważone podejście, uczenie odpowiedzialności i uwzględnianie w jak najszerszym stopniu interesów osób pokrzywdzonych. Choć dbałość o te ostatnie często jest deklarowana przez polityków, wiele badań wskazuje, że w praktyce nie jest to w dostatecznym stopniu realizowane³. Uwidacznia się to zwłaszcza w regulacjach dotyczących nieletnich, w których uprawnienia pokrzywdzonych często są mniejsze od tych przyznawanych w prawie karnym odnoszącym się do dorosłych. Jeśli natomiast chodzi o nasilenie punitowności, to na wstępie wypada wspomnieć, że w nowej ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich jest ono bezsprzecznie

¹ Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z 9 czerwca 2022 roku (Dz.U. z 2022 r., poz. 1700).

² B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 14.

³ Na przykład w uzasadnieniu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich mówi się o zabezpieczaniu interesów pokrzywdzonego, a nawet – wbrew zgłaszanym postulatam – nie przyznano mu statusu strony postępowania – por. P. Czarnecki, *Status pokrzywdzonego w postępowaniu z nieletnimi*, PS 2021, nr 1, s. 59–72 i cytowana tam literatura.

większe niż w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. (a problem zwiększania się w naszym kraju populizmu penalnego w reagowaniu na przestępczość dorosłych jest również opisywany w pracach kryminologicznych)⁴. Nowa ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich wzbudza szereg kontrowersji, przede wszystkim ze względu na znaczne zaostrzenie zasad odpowiedzialności nieletnich, i choć wskazuje się, że przewidziano także rozwiązania mogące odsunąć reakcję sądową od sprawców mniej poważnych czynów, jednak i one budzą szereg wątpliwości.

Kierunkiem, w którym dostrzega się zarówno interesy pokrzywdzonych, jak i umożliwienie sprawcom zadośćuczynienia oraz wyjścia z przestępczości, a poza tym polepszanie stosunków społecznych naruszonych przestępstwem, jest sprawiedliwość naprawcza. W przypadku nieletnich uwzględnianie tej idei przy tworzeniu dotyczących ich regulacji prawnych, a przynajmniej umożliwienie stosowania programów sprawiedliwości naprawczej, ma szczególne znaczenie. Przede wszystkim podkreśla się możliwość osiągnięcia efektów wychowawczych. Pedagodzy i psychologowie wypuklają zwłaszcza to, że reakcje naprawcze jasno pokazują młodej osobie związek między jej działaniem i wywołanymi nim skutkami, a także uczą aktywnego brania odpowiedzialności za spowodowane krzywdy lub szkody. Ułatwiają rozwój emocjonalny i społeczny (zwłaszcza współczucia, umiejętności komunikacji), przyczyniają się do zmiany myślenia o samym sobie jako o kimś, kto jest w stanie naprawić wyrządzone zło lub przynajmniej je zrekompensować zrobieniem czegoś dobrego. Pozwala to również uniknąć – jak pisze Irena Pospiszyl – absurdów tradycyjnego reagowania na przestępczość nieletnich, w których brak związku między reakcją a tym, co ją wywołało, przekonania, że nieletni przyswoi sobie zasady życia w społeczeństwie, nie mając z nim wystarczającego kontaktu, przebywając w instytucji, w której może pozostawać zupełnie bierny lub w której sam może czuć się ofiarą⁵.

⁴ *Opinia prawna do ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (druk senacki nr 741)*, sporządzona przez P. Kładocznego, Kancelaria Senatu, Warszawa 2022, <https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/senatekspertyzy/6414/plik/oe-408.pdf> [dostęp: 29.07.2022]; K. Jabłońska, *Karanie, nie wychowywanie. Czy nową ustawę o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich pisał ktoś zatrudniony w więzieniu?*, *wiez.pl*, 21.07.2022, <https://wiez.pl/2022/07/21/karanie-nie-wychowywanie/> [dostęp: 29.07.2022]. Najnowsze publikacje na temat populizmu penalnego w: Arch.Krym 2022, nr 44/1, 22.07.2022, <https://czasopisma.inp.pan.pl/index.php/ak/issue/view/304> [dostęp: 29.07.2022]; W. Klaus, I. Rzeplińska, D. Woźniakowska-Fajst, *Punitywność? Kierunki zmian w polskiej polityce kryminalnej*, w: *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. M. Niełacna i in., Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 295–329; P. Chlebowicz, *Przejawy populizmu penalnego w polskiej polityce kryminalnej*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 2009, nr 9, s. 497–505; M. Gajos, *Populizm penalny – źródła i przejawy w polskim życiu publicznym*, „*Młody Jurysta*” 2019, nr 3, s. 2–16.

⁵ I. Pospiszyl, *Idea sprawiedliwości naprawczej i możliwość jej zastosowania w resocjalizacji*, referat na konferencji „Źródła innowacyjności w procesie resocjalizacji młodzieży – między ciągłością a zmianą”, Warszawa, UKSW, 8 maja 2012 r. [wersja drukowana referatu znajduje się w moim posiadaniu – B.Cz.-Dz.].

Stosowanie programów i wdrażanie działań w duchu sprawiedliwości naprawczej wobec nieletnich jest zalecane w wielu dokumentach międzynarodowych. Wymienić warto choćby kilka: Konwencję o prawach dziecka⁶, Reguły minimalne postępowania z nieletnimi⁷, Rekomendację Rady Europy dotyczącą nowych sposobów traktowania nieletnich i roli wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich z 2003 r.⁸, Europejskie reguły dla nieletnich przestępców poddanych sankcjom i środkom z 2008 r., Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom z 2010 r.⁹, Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym¹⁰.

Propagowaniu sprawiedliwości naprawczej w sprawach nieletnich służą też podejmowane międzynarodowe badania naukowe oraz szkolenia dla osób zajmujących się nieletnimi. Przykładem może być Szkoła Letnia Przyjaznej Dzieciom Sprawiedliwości Naprawczej EFRJ – Europejskiego Forum na rzecz Sprawiedliwości Naprawczej, zorganizowana na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego w lipcu 2019 r.¹¹.

Przykładem zaś badań jest duży międzynarodowy projekt „European Model of Restorative Justice for Juveniles” – Europejski Model Sprawiedliwości Naprawczej wobec Nieletnich. Prowadziła go organizacja International Juvenile Justice Observatory (IJJO) w trzech etapach. Pierwszym było zebranie i analiza wiadomości o praktykach sprawiedliwości naprawczej w 28 państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz wybranie tych najefektywniejszych; drugim – opracowanie publikacji

⁶ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526).

⁷ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (“The Beijing Rules”). Adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf> [dostęp: 28.11.2022].

⁸ Zalecenie Rec. (2003) 20 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące nowych sposobów postępowania w kwestii przestępczości nieletnich oraz roli systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805df0b3 [dostęp: 28.11.2022].

⁹ Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy w dniu 17 listopada 2010 roku wraz z uzasadnieniem, <https://op.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/5f031e5d-9f09-11e5-8781-01aa75ed71a1> [dostęp: 28.11.2022].

¹⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 21.5.2016 L 132/1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=PL> [dostęp: 28.11.2022].

¹¹ Współorganizatorami, obok WPIA UG, były: Gdańskie Centrum Mediacji Szkolnych i Rówieśniczych oraz Pomorskie Stowarzyszenie Zawodowych Kuratorów Sądowych; więcej: <https://www.euforumrj.org/en/summer-school-2019> [dostęp 30.07.2022].

przedstawiającej Europejski Model Sprawiedliwości Naprawczej wobec Nieletnich, a trzecim – wydanie Vademecum z praktycznymi wskazaniem, jak tworzyć i rozwijać programy sprawiedliwości naprawczej w różnych obszarach życia społecznego i przez różne podmioty. Wszystkie trzy publikacje są dostępne w Internecie¹², omawiałam je szerzej w innym opracowaniu¹³. Warto jednak przytoczyć fragment celnie charakteryzujący rolę sprawiedliwości naprawczej dla nieletnich: „Procedury naprawcze dają młodym ludziom możliwość ćwiczenia i rozwijania umiejętności, które są konieczne dla rozwoju poznawczego, emocjonalnego i społecznego. Sprawiedliwość naprawcza wspiera takie dojrzewanie. Dopóki młodzi ludzie są w procesie dorastania, rozwijają się, społeczeństwo musi wykazać nieco cierpliwości i tolerancji. Przesłanki popełniane przez nieletnich najczęściej nie są bardzo poważne ani szkodliwe dla poszczególnych osób lub życia społecznego. Trzeba mieć świadomość, że większość dzieci popełni błędy, wypróbowując normy społeczne i autorytety, bo to normalna część procesu dorastania. W tych przypadkach reakcja powinna umożliwić dzieciom uczenie się poprzez doświadczenie i docenianie wartości norm społecznych”¹⁴. Sam Europejski Model Sprawiedliwości Naprawczej wobec Nieletnich zawarto w pięciu punktach:

- „1. Rządy państw przy przygotowywaniu regulacji prawnych i tworzeniu polityki powinny rozważać umożliwianie stosowania sprawiedliwości naprawczej jako preferowanej metody zajmowania się krzywdami wyrządzanymi przez dzieci i młodych ludzi.
2. Rządy państw zobowiązują instytucje do prowadzenia procedur sprawiedliwości naprawczej na wysokim poziomie.
3. Facylitatorom proponuje się wysokiej jakości szkolenia umożliwiające sprawne i pewne pracowanie z różnymi grupami dzieci i młodzieży w rozmaitych warunkowaniach.

¹² *European Research on Restorative Juvenile Justice*, vol. 1: *Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States*, eds. F. Dünkel, Ph. Horsfield, A. Păroșanu, IJJO, Brussels 2015, https://icclr.org/wp-content/uploads/2019/05/volume_i_-_snapshots_from_28_eu_member_states.pdf?x12845 [dostęp: 29.07.2022]; T. Chapman, M. Gellin, *European Research on Restorative Juvenile Justice*, vol. 3: *Toolkit for Professionals: Implementing a European Model for Restorative Justice with Children and Young People*, IJJO, Brussels 2015, https://www.academia.edu/en/70867778/Toolkit_for_Professionals_Implementing_a_European_Model_for_Restorative_Justice_with_Children_and_Young_People [dostęp: 29.07.2022]; T. Chapman, M. Gellin, I. Aertsen, M. Anderson, *European Research on Restorative Juvenile Justice*, vol. 2: *Protecting Rights, Restoring Respect and Strengthening Relationships: A European Model for Restorative Justice with Children and Young People*, IJJO, Brussels 2015, <https://core.ac.uk/download/pdf/34658674.pdf> [dostęp: 29.07.2022].

¹³ B. Czarnecka-Działuk, *European Model for Restorative Justice with Children and Young People. Conclusions for Poland*, „Polish Journal of Criminology” 2016, no. 1, s. 163–177.

¹⁴ T. Chapman, M. Gellin, I. Aertsen, M. Anderson, *European Research...*, vol. 2, s. 25. Jeśli nie zaznaczono inaczej, tłumaczenia cytatów obcojęzycznych są mojego autorstwa – B.Cz-Dz.

4. Podejmuje się badania oceniające jakość i skuteczność sprawiedliwości naprawczej w różnych krajach, a ich wyniki wykorzystuje się do ulepszania stosowania procedur sprawiedliwości naprawczej.
5. Celem niniejszego Europejskiego Modelu Sprawiedliwości Naprawczej wobec Nieletnich i załączonego Vademecum jest wspieranie rządów, funkcjonariuszy, zarządzających, prowadzących, szkolących i badaczy w realizacji powyższych zadań¹⁵.

Warto zwrócić uwagę na używaną terminologię, aby sformułować właściwie problem stosowania sprawiedliwości naprawczej wobec nieletnich. W modelu mówi się, że jest to preferowana metoda zajmowania się krzywdami wyrażanymi przez dzieci i młodych ludzi, co podkreśla ważność interesów obu stron – znaczenie wychowawcze dla nieletniego oraz znaczenie materialne i moralne dla pokrzywdzonego. Mediację należy zatem postrzegać zarówno jako reakcję na przestępczość nieletnich, jak i na wiktyimizację przez nich spowodowaną. Kładzenie nacisku tylko na tę pierwszą kwestię może negatywnie wpływać na rozwijanie programów sprawiedliwości naprawczej, na co zwracała uwagę Susan Sharpe¹⁶.

2. Wyznaczanie przez prawo obszaru dla mediacji w sprawach nieletnich w Polsce

Wydawać by się mogło, że nie tylko wywody teoretyków – pedagogów, socjologów i kryminologów, przekonujące przykłady z różnych państw oraz docenianie mediacji i innych modeli sprawiedliwości naprawczej w dokumentach międzynarodowych, ale i pierwsze doświadczenia mediacji w sprawach nieletnich przesądzą o częstym kierowaniu spraw do mediacji przez sądy rodzinne. Wyniki eksperymentalnego programu mediacji, realizowanego w latach 1996–1999, były wręcz znakomite: odsetek osób przyjmujących propozycję – ponad 83%; liczba zawartych i wykonanych ugód – odpowiednio ponad 92 i 94%, a przede wszystkim zadowolenie uczestników mediacji, wyrażone w wywiadach. Do mediacji przekonywał niewielki odsetek nieletnich, którzy popełnili ponownie czyn karalny w okresie katamnezy, wynoszącym od 1 do 2,5 roku (14,4%), a także tych, którzy w dorosłości weszli w konflikt z prawem (w okresie 10 lat tylko 36,2%)¹⁷. Warto przypomnieć

¹⁵ Ibidem, s. 101.

¹⁶ S. Sharpe, *Getting the Question Right: a Pivotal Choice for Restorative Justice*, "The International Journal of Restorative Justice" 2020, vol. 3 (2), s. 305–309.

¹⁷ B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*, Typografia, Warszawa 2001; B. Czarnecka-Działuk, *Dalsze losy nieletnich uczestników eksperymentalne-*

główne wnioski dotyczące sytuacji w naszym kraju. Wojciech Zalewski i Andrea Păroșanu wskazali, że promowanie sprawiedliwości naprawczej w Polsce powinno skupić się na uświadamianiu społeczeństwu i osobom zatrudnionym w wymiarze sprawiedliwości znaczenia mediacji pomiędzy sprawcą i ofiarą – że powinno się ją znacznie szerzej wykorzystywać w sprawach nieletnich, zwłaszcza wobec bardzo dobrych doświadczeń z eksperymentalnego programu mediacji w takich właśnie sprawach. Zauważyli też, że zakres sprawiedliwości naprawczej trzeba poszerzać poprzez zmiany prawne regulujące prowadzenie konferencji naprawczych oraz poprzez promowanie szerszego stosowania mediacji¹⁸. Niestety, choć w trakcie prac nad kolejnymi zmianami przepisów dotyczących odpowiedzialności i postępowania z nieletnimi postulowano zmiany prawnego uregulowania mediacji i innych programów sprawiedliwości naprawczej, nie wykorzystano tych propozycji – o czym jeszcze będzie mowa. Nad przyczynami niestosowania mediacji w sprawach nieletnich zastanawiano się już wcześniej¹⁹. Najczęściej jako przyczyny wskazywano postawę sędziów rodzinnych (jedynie deklaratywne akceptowanie mediacji, nieprzekładające się na kierowanie do niej spraw), zbyt małą dostępność mediacji, zwłaszcza liczbę osób uprawnionych do prowadzenia mediacji, które przeszły specjalistyczne przeszkolenie (inwestycja w nie raczej nie okazywała się „opłacalna” ze względu na niskie wynagrodzenie za przeprowadzenie mediacji w tych sprawach – niecałe 190 zł – choć nawet w miastach, gdzie były takie osoby, kierowanie spraw do mediacji było rzadkie), i wreszcie brak wiedzy o mediacji w społeczeństwie, skutkujący niekorzystaniem przez pokrzywdzonych lub nieletnich i ich rodziców z możliwości wnoszenia o skierowanie sprawy do mediacji²⁰. Na potrzebę zmiany niedoskonałych regulacji prawnych wskazało niewielu ankietowanych ponad dekadę temu sędziów i kuratorów rodzinnych – zaledwie odpowiednio 5,2 i 5,5%²¹.

go programu mediacji z pokrzywdzonymi, w: *Mediacje w prawie*, red. J. Czapska, M. Szeląg-Dylewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 389–400.

¹⁸ W. Zalewski, A. Păroșanu, *Poland*, in: *European Research...*, vol. 1, s. 131 i nast.

¹⁹ B. Czarnecka-Działuk, *Perspektywy i ograniczenia mediacji z nieletnimi*, w: *Mediacja w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, materiały z konferencji, Sąd Okręgowy w Słupsku, Ustka 2010, s. 116–127, <http://slupsk.so.gov.pl/download/wystapienia-prelegentow-ustka-konferencja--pazdziernik-2010-www.pdf> [dostęp: 29.07.2022].

²⁰ Ibidem; zob. też: M. Staniaszek, *(Nie)wykorzystywanie mediacji w sprawach nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 15, s. 151–162.

²¹ D. Wójcik, B. Czarnecka-Działuk, *Stosowanie sądowych środków oddziaływania wobec nieletnich w świetle koncepcji teoretycznych, statystyki oraz opinii sędziów i kuratorów rodzinnych*, raport z badań, s. 70, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/AR_W%C3%B3jcik.-Czarnecka-DzialukStos.s%C3%84%E2%80%A6dowych-%C3%85%E2%80%BA.-oddz.-wobec-niel.pdf [dostęp: 29.07.2022].

Dotyczący mediacji artykuł 3a u.p.s.n. był bardzo zwięzły²², co wynika z tego, że włączono go niemal w ostatnim momencie do przygotowywanej pod koniec lat 90. XX w. nowelizacji. Zawierał najbardziej podstawowe kwestie i zasady oraz delegację dla Ministra Sprawiedliwości do uregulowania wymienionych szczegółowych zagadnień w rozporządzeniu²³. Potrzebę ulepszenia tego przepisu dostrzegano od początku, jednak w żadnej z kolejnych nowelizacji nie uwzględniono postulatów zgłaszanych i przez teoretyków, i praktyków (także w formie konkretnych sformułowań przepisów). Rekomendowała je Społeczna Rada ds. Alternatywnych Sposobów Rozwiązywania Konfliktów przy Ministrze Sprawiedliwości oraz kilka kolejnych zespołów opracowujących nowe przepisy dotyczące nieletnich²⁴. Wydawało się, że dobrym argumentem stanie się udoskonalenie przepisów regulujących mediację w kodeksie postępowania karnego w 2013 r. poprzez nadanie rangi ustawowej wielu ważnym zasadom i kwestiom zawartym wcześniej w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości. Potrzeba podobnego uporządkowania przepisów dotyczących mediacji w sprawach nieletnich wydawała się oczywista i uzasadniona, jednak resort nie włączył wspomnianych przygotowanych przepisów do nowelizacji ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 30 sierpnia 2013 r. Choć przedstawiciel Ministerstwa Sprawiedliwości w trakcie prac parlamentarnych zapewniał o woli szybkiego znowelizowania tych przepisów, przez kolejne lata – aż do marca 2019 r. – nie podjęto żadnych działań w tym kierunku. W opublikowanym projekcie ustawy o nieletnich zaproponowano nowe regulacje dotyczące mediacji, które – pomimo krytycznych uwag zgłaszanych w trakcie konsultacji

²² Art. 3a u.p.s.n.: „§ 1. W każdym stadium postępowania sąd rodzinny może, z inicjatywy lub za zgodą pokrzywdzonego i nieletniego, skierować sprawę do instytucji lub osoby godnej zaufania w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego.

§ 2. Instytucja lub osoba godna zaufania sporządza, po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego, sprawozdanie z jego przebiegu i wyników, które sąd rodzinny bierze pod uwagę, orzekając w sprawie nieletniego.

§ 3. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowe zasady i tryb przeprowadzania mediacji, regulując zwłaszcza warunki, jakim powinny odpowiadać instytucje i osoby uprawnione do jej przeprowadzania, sposób rejestracji tych instytucji i osób oraz szkolenia mediatorów, zakres i warunki udostępniania im akt sprawy, formę i zakres sprawozdania z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego, mając na względzie wychowawczą rolę postępowania mediacyjnego, interes pokrzywdzonego, dobrowolność i poufność mediacji oraz fachowość i bezstronność mediatora” – Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 969).

²³ Ibidem; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2001 r., nr 56, poz. 591).

²⁴ Por. B. Czarnicka-Działuk, *O doskonaleniu przepisów dotyczących mediacji w sprawach karnych oraz nieletnich*, w: *Reformy prawa karnego. W stronę spójności i skuteczności*, red. J. Utrat-Milecki, Oficyna Naukowa, Warszawa 2013, s. 238–247.

społecznych²⁵ – zostały dosłownie powtórzone w projekcie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z 20 lipca 2021 r. Większość wskazanych w trakcie konsultacji społecznych niedoskonałości nie doczekała się nawet skomentowania²⁶.

Analizując nowe uregulowania dotyczące mediacji, właściwie można by powtórzyć krytyczne stwierdzenia formułowane wobec projektu ustawy o nieletnich z 2019 r.²⁷. Choć w uzasadnieniu projektu ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich stwierdzono, że „wartość postępowania mediacyjnego jest nie do przecenienia i regulacja ustawowa zachęca do tego, by właśnie w tej formie rozwiązywać spór między pokrzywdzonym a nieletnim”²⁸, trudno uznać, że tak jest. Przede wszystkim raczej nie sprzyja temu przeniesienie przepisów o mediacji z części ogólnej do rozdziału 4 – postępowanie w I instancji. Lepiej byłoby, gdyby umieszczono je – jak było wcześniej – na początku ustawy, ponieważ to podkreśliłoby tę możliwość, zwróciłoby uwagę na ideę sprawiedliwości naprawczej.

Dotyczący mediacji art. 57 u.w.r.n.²⁹ jest bardziej rozbudowany niż jego odpowiednik – art. 3a u.p.s.n., jednak w odmienny sposób aniżeli we wcześniej proponowanych

²⁵ Uwagi co do uregulowań mediacji zgłosiło kilka sądów, Naczelna Rada Adwokacka, Kościół Ewangelicko-Augsburski w Rzeczypospolitej Polskiej oraz stali przedstawiciele programu „Restorative Justice – Strategies for Change”.

²⁶ W przesłanym do Sejmu dokumencie odniesiono się zaledwie do dwóch kwestii dotyczących mediacji – propozycji włączenia do treści przepisu o pojednaniu oraz braku rozporządzenia wykonawczego – por. <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12349403/12805166/dokument551228.pdf>, s. 565 [dostęp: 14.01.2023].

²⁷ B. Czarnecka-Działuk, *European Model for Restorative Justice...*, s. 163–177; Eadem, *Jeszcze o sprawiedliwości naprawczej*, w: *Po co nam kryminologia? Księga jubileuszowa Profesor Ireny Rzeplińskiej*, red. P. Wiktorska, K. Buczkowski, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2019, s. 657–674.

²⁸ Druk sejmowy nr 2183 Sejmu IX kadencji, Uzasadnienie, s. 29, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/F5CFCBED453AF769C125882B0044182B/%24File/2183.pdf> [dostęp: 15.01.2023].

²⁹ Art. 57 u.w.r.n.: „1. Sąd rodzinny może, z inicjatywy lub za zgodą pokrzywdzonego i nieletniego, skierować sprawę do mediacji.

2. Udział pokrzywdzonego i nieletniego w postępowaniu mediacyjnym jest dobrowolny. Zgodę na udział w mediacji odbiera mediator lub sąd rodzinny, po wyjaśnieniu uczestnikom mediacji istoty i zasad postępowania mediacyjnego oraz pouczeniu ich o możliwości wycofania tej zgody, aż do zakończenia postępowania mediacyjnego.

3. Postępowanie mediacyjne powinno zmierzać do wzbudzenia w nieletnim poczucia odpowiedzialności za skutki czynu zabronionego, którego się dopuścił, oraz do zawarcia ugody w przedmiocie naprawienia wyrządzonej szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

4. W postępowaniu mediacyjnym biorą udział pokrzywdzony, nieletni, rodzice albo ten z rodziców, pod którego stałą pieczęć nieletni faktycznie pozostaje, albo opiekun nieletniego, a także przedstawiciel ustawowy pokrzywdzonego albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony faktycznie pozostaje.

5. Sąd rodzinny kierując sprawę do mediacji wyznacza czas jej trwania na okres do 6 tygodni.

6. Mediatorowi udostępnia się akta sprawy w zakresie niezbędnym do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. Nie udostępnia się mediatorowi, zawartych w aktach sprawy, materiałów, na

rozwiązaniach. Znalazły się w nim kwestie dobrowolności uczestniczenia w mediacji, odbierania zgody na udział w mediacji przez mediatora lub sąd rodzinny po wyjaśnieniu istoty i zasad postępowania mediacyjnego. Poza tym wskazuje się w nim, że postępowanie mediacyjne powinno zmierzać do wzbudzenia w nieletnim poczucia odpowiedzialności za skutki czynu zabronionego oraz do zawarcia ugody co do naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę. Przepis pkt 9 art. 57 stwierdza ogólnie, że sąd rodzinny, orzekając w sprawie nieletniego, bierze pod uwagę wynik mediacji i ugodę³⁰. W art. 57 wskazuje się, kto jest uczestnikiem postępowania mediacyjnego, czas jego trwania (do 6 tygodni), sposób i zakres udostępniania mediatorowi akt sprawy, wymóg zgody rodziców lub opiekuna ustawowego nieletniego na zawarcie ugody obejmującej naprawienie szkody lub zadośćuczynienie. W kwestiach nieuregulowanych stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu postępowania cywilnego, które jednak nie dają takich gwarancji, jakie przewidziano w kodeksie postępowania karnego, np. w odniesieniu do bezstronności i neutralności mediatora. Odesłanie do kodeksu postępowania cywilnego nie wydaje się szczególnie dobrym rozwiązaniem, skoro większość ze wskazanych uregulowań nie ma zastosowania do spraw nieletnich. Lepiej byłoby więc tych kilka kwestii uregulować w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Mankamentem jest w szczególności brak

które rozciąga się obowiązek zachowania w tajemnicy informacji niejawnych albo zachowania tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji, materiałów dotyczących stanu zdrowia nieletniego, opinii o nieletnim, a także danych o jego karalności.

7. Jeżeli nieletni zobowiązuje się do naprawienia wyrządzonej szkody lub do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, zawarcie przez niego ugody wymaga zgody jego przedstawiciela ustawowego.

8. Jeżeli rodzice albo opiekun nieletniego zobowiązują się do naprawienia wyrządzonej przez niego szkody lub do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, mogą to również uczynić w ugodzie zawartej przez nieletniego z pokrzywdzonym.

9. Sąd rodzinny orzekając w sprawie nieletniego bierze pod uwagę wyniki mediacji oraz ugodę zawartą przed mediatorem.

10. W zakresie nieuregulowanym w niniejszej ustawie do mediacji art. 183¹–183¹⁵ Kodeksu postępowania cywilnego stosuje się odpowiednio”.

³⁰ Jak wskazano w uwagach stałych przedstawicieli programu „Restorative Justice – Strategies for Change”, warto doprecyzować ocenę znaczenia mediacji dla rozstrzygnięcia sprawy nieletniego poprzez dodanie przepisu: „Jeśli zawarto ugodę i została ona wykonana, osiągnięto efekty wychowawcze i nie ma potrzeby stosowania środków przewidzianych w ustawie, sąd umarza postępowanie. Do czasu wykonania zawartej ugody postępowanie można zawiesić” (proponycja zawarta w omawianych uwagach). Udana mediacja (tj. taka, w której zawarto i wykonano ugodę) powinna być podstawą umorzenia postępowania, jednak nie automatycznie, lecz po ocenie, czy nie jest konieczne zastosowanie sądowych środków oddziaływania. Przepis dotyczący zawieszenia postępowania pozwoliłby uregulować sytuacje, w których realizacja ugody rozciągnięta jest w czasie. Ewentualnie można rozważyć dodanie przepisu umożliwiającego zastosowanie przez sąd w okresie zawieszenia np. dozoru odpowiedzialnego rodziców jako środka *quasi*-tymczasowego. Cała treść znajduje się na stronie: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12349403/katalog/12805117#12805117> [dostęp: 15.01.2023] – por. ostatnią pozycję zgłoszonych uwag.

wskazania w tej ustawie, czy instytucję tę można stosować na wszystkich etapach postępowania. Dopiero sięgając do kodeksu postępowania cywilnego, znajdziemy art. 183⁸ § 1, stanowiący, że sąd może skierować strony do mediacji na każdym etapie postępowania. Podobnie ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie reguluje możliwości przedłużenia czasu trwania mediacji, więc zapewne można odpowiednio zastosować art. 183¹⁰ § 1 k.p.c., który umożliwia przedłużenie tego czasu na zgodny wniosek stron lub z innych ważnych powodów, jeżeli będzie to sprzyjać ugodowemu załatwieniu sprawy.

Projektodawca, ustosunkowując się do uwag o potrzebie jasnego uregulowania ważnych kwestii dotyczących mediacji, jeśli nie w ustawie, to np. w rozporządzeniu, stwierdził, że „Przepis art. 57 projektu w powiązaniu z odpowiednim stosowaniem przepisów k.p.c. o mediacji (art. 183¹–183¹⁵) oraz przepisami u.s.p. o stałych mediatorach (art. 157a–157f) stanowi kompleksową regulację postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich”³¹. W kodeksie postępowania cywilnego nie znajdziemy jednak uregulowań dotyczących pewnych ważnych kwestii. Poszukiwanie odpowiedzi może być zatem utrudnione z powodu konieczności sięgania do jeszcze innych aktów prawnych.

Istotną sprawą jest pominięcie istniejącego dotąd wymogu prowadzenia mediacji przez osoby odpowiednio przeszkolone. Do tej pory obligatoryjne było odbycie specjalnego, standaryzowanego szkolenia. Ustawa o ustroju sądów powszechnych i wydane na jej podstawie rozporządzenie nie przewidują takiej konieczności, a jedynie przedstawienie sądowi okręgowemu we wniosku o wpisanie na listę stałych mediatorów informacji o odbytych (jakichkolwiek) szkoleniach³².

Podsumowując – niekorzystne, niewyczerpujące uregulowanie postępowania mediacyjnego i odwołanie do przepisów kodeksu postępowania cywilnego niezapewniających niezbędnych gwarancji procesowych, nieuwzględnienie postulatów dotyczących poprawienia niejasnych sformułowań w przepisach odnoszących się do inicjowania postępowania mediacyjnego³³, nieposzerzenie grona osób uprawnio-

³¹ <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12349403/12805166/dokument551228.pdf>, s. 565 [dostęp: 15.01.2023].

³² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2016 r. w sprawie prowadzenia listy stałych mediatorów (Dz.U. z 2016 r., poz. 122).

³³ Powtórzono obowiązujące brzmienie przepisu dotyczącego kierowania spraw do mediacji (krytycznie oceniane przez sędziów rodzinnych w trakcie badań i konferencji): sąd może skierować sprawę do mediacji „z inicjatywy lub za zgodą pokrzywdzonego i nieletniego”, a korzystniej byłoby: „W każdym stadium postępowania sąd rodzinny może, z urzędu lub na wniosek, skierować sprawę w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego do instytucji lub osoby do tego uprawnionej, która odbyła specjalistyczne szkolenie w zakresie mediacji” – *Propozycje nowelizacji przepisów dotyczących mediacji opracowanych przez Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości (II kadencji)*, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12349403/12805166/dokument551228.pdf>, s. 565 [dostęp: 29.07.2022].

nych do złożenia wniosku o jego przeprowadzenie³⁴, a także samo umiejscowienie regulacji dotyczących mediacji raczej nie zachęcą do częstszego jej stosowania.

Poza tym w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie dodano postulowanej od dawna możliwości stosowania innych innowacyjnych programów restoratywnych, w tym konferencji sprawiedliwości naprawczej, kręgów naprawczych oraz mediacji szkolnych i rówieśniczych, na co zwracano uwagę w czasie konsultacji społecznych³⁵. Oczywiście nie oznacza to, że takie programy nie będą mogły być wykorzystywane jako reakcja na krzywdy wyrządzone przez nieletnich, ale będzie to trudniejsze, niż gdyby zyskało ustawowe umocowanie. Bez tego rozwijanie takich programów pozostanie staraniem organizacji pozarządowych, a korzystanie z nich np. przez kuratorów sądowych czy pracowników instytucji, w której umieszczani są nieletni, w ramach prowadzonych przez nich działań wychowawczych będzie zależało od ich własnej pomysłowości, nawiązania współpracy z organizacjami pozarządowymi i zaangażowania. W tym miejscu warto zauważyć, że w nowym stanie prawnym kuratorzy będą mogli starać się o wpis na listę mediatorów i mediować w sprawach nieletnich, co dotychczasowe przepisy im uniemożliwiały. Oczywiście pozostaje kwestia ich bezstronności – lepsze jej gwarancje zawiera kodeks postępowania karnego niż przepisy kodeksu postępowania cywilnego, do których odsyła ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.

Nie wykorzystano również szansy nadania charakteru naprawczego zobowiązaniom nakładanym przez sąd lub – co jest dyskusyjną nowością – przez dyrektorów szkół³⁶. Inne znaczenie wychowawcze ma bowiem zobowiązanie się do naprawienia szkody, wykonania prac na cele społeczne czy zadośćuczynienia lub przeproszenia, jeśli wynika z własnej decyzji nieletniego, natomiast sposób wywiązania się jest ustalony z zainteresowanym (zwłaszcza z pokrzywdzonym), a inne, gdy takie zobowiązanie przybiera charakter sankcji. Narzucenie „wymyślonego” przez władczych dorosłych działania jest odbierane zupełnie inaczej niż samodzielnie wypracowane zobowiązanie i wzięcie na siebie konsekwencji własnych czynów.

O ile słuszny jest pogląd, że nie każde problemowe zachowanie młodego człowieka powinno skutkować zainteresowaniem sądu rodzinnego i nieletnich oraz że często wystarczyłaby wychowawcza reakcja rodziców, szkoły czy innych placówek, o tyle

³⁴ Proponowano poszerzenie tego grona o pełnomocnika pokrzywdzonego, a jeżeli pokrzywdzony jest małoletni, także o jego rodziców lub opiekuna, pełnomocnika oraz rodziców lub opiekuna nieletniego, policję, kuratora sądowego, dyrektora schroniska, placówki wychowawczej lub poprawczej albo innej placówki, w której przebywa nieletni – por. *ibidem*.

³⁵ Postulaty takie znalazły się w uwagach zgłoszonych przez Naczelną Radę Adwokacką oraz stałych przedstawicieli programu „Restorative Justice – Strategies for Change”, por. *ibidem*.

³⁶ K. Piotrowiak, *Mieszanie szkoły z systemem resocjalizacji. Prof. Marek Konopczyński tłumaczy, dlaczego to zła ustawa*, <https://glos.pl/mieszanie-szkoly-z-systemem-resocjalizacji-prof-marek-konopczyński-tlumaczy-dlaczego-to-zla-ustawa> [dostęp: 29.07.2022].

sposób realizacji tej idei w ustawie wzbudził zrozumiałe kontrowersje pedagogów. Jeszcze w czasie konsultacji publicznych przytaczali oni argumenty przeciw czynieniu z dyrektorów szkół „agendy wymiaru sprawiedliwości”. Takie same działania o charakterze naprawczym podjęte dobrowolnie, co byłoby zagwarantowane możliwością wycofania zgody na poddanie się środkom zastosowanym przez dyrektora szkoły (a tego w ustawie nie przewidziano), miałyby inną wychowawczą wartość.

3. Jak poszerzać przestrzeń dla mediacji i innych programów restoratywnych?

Skoro stosowania mediacji w sprawach nieletnich póki co nie ułatwiają regulacje prawne, oczywiście dobrze jest przekonywać do ich ulepszenia – i polityków, i parlamentarzystów.

Kolejna strategia to popularyzowanie mediacji w społeczeństwie, a zwłaszcza wśród młodzieży. Budowaniu kultury dialogu i uczeniu rozwiązywania sporów bez przemocy sprzyja rozwijanie programów mediacji rówieśniczej. Duże znaczenie – w świetle badań – ma przeprowadzanie angażujących, warsztatowych szkoleń dla osób zajmujących się nieletnimi³⁷. Bardzo istotne są również inicjatywy oddolne i tworzenie różnych programów, także lokalnych, niekoniecznie na wielką skalę – od takich innowacyjnych praktyk zaczęła się przecież mediacja.

Konieczne jest prowadzenie ewaluacji takich działań, zbieranie i popularyzowanie dobrych praktyk. Prezentowanie konkretnych przypadków najbardziej do nich przekonuje, jest niezwykle nośne i dlatego tak ważne jest prowadzenie różnych badań naukowych, z wykorzystaniem różnych narzędzi. Przekonujące są zwłaszcza badania jakościowe, np. narracyjne, przedstawiające opinie uczestników – pokrzywdzonych oraz nieletnich; takich badań zdecydowanie brakuje.

Szczególnie ważne jest też prezentowanie wyników badań nad powrotnością do przestępstwa lub nad wychodzeniem z przestępczości. Choć zapobieganie przestępczości nie jest deklarowanym celem programów mediacyjnych, taki efekt potwierdziło mnóstwo zagranicznych badań. W Polsce sprawdzono recydywę nieletnich uczestniczących w eksperymentalnym programie mediacji – dotyczyła ona zaledwie 14,6% nieletnich w okresie katamnezy od 1,5 roku do 2 lat. Również badania longitudinalne, przeprowadzone 10 lat po mediacji, wykazały, że ⅓ dawnych nielet-

³⁷ Związek między odbyciem szkolenia, podczas którego np. sędziowie mogą „przećwiczyć” w warsztatach, jak prowadzi się mediację, a późniejszym dobrym ocenianiem mediacji oraz kierowaniem spraw do mediacji zob. w: B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Reagowanie na czyny karalne i demoralizację nieletnich – koncepcje teoretyczne, statystyki i opinie sędziów rodzinnych*, w: *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko, LEX, Warszawa 2011, s. 868–922.

nich nie popełniło przestępstw w dorosłości, a pozostali byli sprawcami pojedynczych i mniej poważnych przestępstw (istniała poza tym mała, kilkunastoosobowa grupa sprawców, którzy byli skazywani wielokrotnie)³⁸.

Już samo prowadzenie badań nad mediacją może zwrócić uwagę na tę instytucję i wpłynąć na jej częstsze stosowanie, stąd pożądane są projekty badawcze angażujące praktyków.

Kolejną kwestią jest współpraca międzynarodowa, która może dotyczyć zarówno badań, jak i szkoleń, a także popularyzowania mediacji.

Podsumowując, przestrzeń dla mediacji ma szansę poszerzyć się, gdy uda się pokonać dość dobrze już poznane rozmaite bariery hamujące jej rozwój – organizacyjne, finansowe, prawne i przede wszystkim te tkwiące w świadomości oraz sposobie myślenia o tym, jak reagować na krzywdy wyrządzane przez nieletnich. Trzeba mieć zwłaszcza na uwadze możliwe skutki zwiększania represyjności prawa nieletnich. Opisanie przekonująco przez Danielę Rodriguez Gutierrez doświadczenie będącej efektem populizmu penalnego reformy prawa nieletnich w Chile pokazuje, że jednym ze skutków zaostrzenia odpowiedzialności za niektóre przestępstwa i umożliwienia stosowania środków izolacyjnych za większą liczbę przestępstw było wycofanie elementów sprawiedliwości naprawczej oraz wzrost liczby nieletnich pozostających w izolacji³⁹.

Bibliografia

- Chapman T., Gellin M., *European Research on Restorative Juvenile Justice*, vol. 3: *Toolkit for Professionals: Implementing a European Model for Restorative Justice with Children and Young People*, IJJO, Brussels 2015, https://www.academia.edu/en/70867778/Toolkit_for_Professionals_Implementing_a_European_Model_for_Restorative_Justice_with_Children_and_Young_People [dostęp: 29.07.2022].
- Chapman T., Gellin M., Aertsen I., Anderson M., *European Research on Restorative Juvenile Justice*, vol. 2: *Protecting Rights, Restoring Respect and Strengthening Relationships: A European Model for Restorative Justice with Children and Young People*, IJJO, Brussels 2015, <https://core.ac.uk/download/pdf/34658674.pdf> [dostęp: 29.07.2022].
- Chlebowicz P., *Przejawy populizmu penalnego w polskiej polityce kryminalnej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9, s. 497–505.
- Czarnecka-Dzialuk B., *Dalsze losy nieletnich uczestników eksperymentalnego programu mediacji z pokrzywdzonymi*, w: *Mediacje w prawie*, red. J. Czapska, M. Szelań-Dylewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 389–400.

³⁸ B. Czarnecka-Dzialuk, *Dalsze losy nieletnich uczestników...*, s. 391 i nast.

³⁹ D. Rodriguez Gutierrez, *Elite Punitive Populism and Youth Justice Reform in Chile: Legitimizing a New Political Order. (Populizm penalny elit a reforma wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w Chile: legitymizacja nowego porządku politycznego)*, Arch.Krym 2022, nr 44/1, s. 185–186.

- Czarnecka-Działuk B., *European Model for Restorative Justice with Children and Young People. Conclusions for Poland*, "Polish Journal of Criminology" 2016, no. 1, s. 163–177.
- Czarnecka-Działuk B., *Jeszcze o sprawiedliwości naprawczej*, w: *Po co nam kryminologia? Księga jubileuszowa Profesor Ireny Rzeplińskiej*, red. P. Wiktorska, K. Buczkowski, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2019, s. 657–674.
- Czarnecka-Działuk B., *O doskonaleniu przepisów dotyczących mediacji w sprawach karnych oraz nieletnich*, w: *Reformy prawa karnego. W stronę spójności i skuteczności*, red. J. Utrat-Milecki, Oficyna Naukowa, Warszawa 2013, s. 238–247.
- Czarnecka-Działuk B., *Perspektywy i ograniczenia mediacji z nieletnimi*, w: *Mediacja w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, materiały z konferencji, Sąd Okręgowy w Słupsku, Ustka 2010, s. 116–127, <http://slupsk.so.gov.pl/download/wystapienia-prelegentow-ustka-konferencja--pazdziernik-2010-www.pdf> [dostęp: 29.07.2022].
- Czarnecka-Działuk B., Wójcik D., *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*, Typografia, Warszawa 2001.
- Czarnecka-Działuk B., Wójcik D., *Reagowanie na czyny karalne i demoralizację nieletnich – koncepcje teoretyczne, statystyki i opinie sędziów rodzinnych*, w: *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko, LEX, Warszawa 2011, s. 868–922.
- Czarnecki P., *Status pokrzywdzonego w postępowaniu z nieletnimi*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 1, s. 59–72.
- European Research on Restorative Juvenile Justice*, vol. 1: *Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States*, eds. F. Dünkel, Ph. Horsfield, A. Păroșanu, IJJO, Brussels 2015, https://icclr.org/wp-content/uploads/2019/05/volume_i_-_snapshots_from_28_eu_member_states.pdf?x12845 [dostęp: 29.07.2022].
- Gajos M., *Populizm penalny – źródła i przejawy w polskim życiu publicznym*, „Młody Jurysta” 2019, nr 3, s. 2–16.
- Jabłońska K., *Karanie, nie wychowywanie. Czy nową ustawę o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich pisał ktoś zatrudniony w więzieniu?*, *wiez.pl*, 21.07.2022, <https://wiez.pl/2022/07/21/karanie-nie-wychowywanie/> [dostęp: 29.07.2022].
- Klaus W., Rzeplińska I., Woźniakowska-Fajst D., *Punitivewność? Kierunki zmian w polskiej polityce kryminalnej*, w: *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. M. Niełacznia i in., Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 295–329.
- Piotrowiak K., *Mieszanie szkoły z systemem resocjalizacji. Prof. Marek Konopczyński tłumaczy, dlaczego to zła ustawa*, <https://glos.pl/mieszanie-szkoly-z-systemem-resocjalizacji-prof-marek-konopczynski-tlumaczy-dlaczego-to-zla-ustawa> [dostęp: 29.07.2022].
- Pospiszyl I., *Idea sprawiedliwości naprawczej i możliwość jej zastosowania w resocjalizacji*, referat na konferencji „Źródła innowacyjności w procesie resocjalizacji młodzieży – między ciągłością i zmianą”, Warszawa, UKSW, 8 maja 2012 r. [wersja drukowana referatu znajduje się w posiadaniu Autorki artykułu].
- Rodriguez Gutierrez D., *Elite Punitive Populism and Youth Justice Reform in Chile: Legitimizing a New Political Order. (Populizm penalny elit a reforma wymiaru sprawiedliwości dla*

- nietlelnich w Chile: legitymizacja nowego porządku politycznego*), „Archiwum Kryminologii” 2022, nr 44/1, s. 171–196.
- Sharpe S., *Getting the Question Right: a Pivotal Choice for Restorative Justice*, “The International Journal of Restorative Justice” 2020, vol. 3 (2), s. 305–309.
- Staniaszek M., *(Nie)wykorzystywanie mediacji w sprawach nietlelnich*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 15, s. 151–162.
- Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nietlelnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- Wójcik D., Czarnecka-Działuk B., *Stosowanie sądowych środków oddziaływania wobec nietlelnich w świetle koncepcji teoretycznych, statystyki oraz opinii sędziów i kuratorów rodzinnych*, raport z badań, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/AR_W%C3%B3jcik.-Czarnecka-DzialukStos.s%C3%84%E2%80%A6dowych-%C3%85%E2%80%BAr.-oddz.-wobec-niel.pdf [dostęp: 29.07.2022].
- Zalewski W., Păroșanu A., *Poland*, in: *European Research on Restorative Juvenile Justice*, vol. 1: *Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States*, eds. F. Dünkel, Ph. Horsefield, A. Păroșanu, IJJO, Brussels 2015, s. 131–135, https://iclr.org/wp-content/uploads/2019/05/volume_i_-_snapshots_from_28_eu_member_states.pdf?x12845 [dostęp: 29.07.2022].

dr BEATA CZARNECKA-DZIALUK

e-mail: beata.czarnecka-dzialuk@prawo.ug.edu.pl

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego. Wykłada sprawiedliwość naprawczą, wiktyrnologię i kryminologię. Pracując w Instytucie Nauk Prawnych PAN i w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości, badała m.in. wprowadzanie mediacji między sprawcą i ofiarą w Polsce. Współautorka eksperymentalnego programu mediacji w sprawach nietlelnich oraz jego ewaluacji, członek Społecznej Rady ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości (II Kadencji), European Forum for Restorative Justice, uczestniczy w międzynarodowym partnerstwie „Restorative Justice – Strategies for Change”.

Ph.D. at Law; Assistant Professor at the Department of Substantive Criminal Law and Criminology, Law and Administration Faculty, Gdańsk University. She is a lecturer in restorative justice, victimology, and criminology. While working at the Institute of Law Studies of the Polish Academy of Sciences and the Institute of Justice, she has conducted research on introducing victim-offender mediation in Poland. She is a co-author of experimental programme for mediation in juvenile offenders cases and its evaluation, a member of Consultative Council for Alternative Dispute Resolution by the Minister of Justice (second term), and of the European Forum for Restorative Justice; in addition to being a core member of international partnership “Restorative Justice – Strategies for Change”.